

EGY 18. SZÁZADI FERENCES MENTALISTA

Bárth Dániel:

A zombori ördögűző. Egy 18. századi ferences mentalitása

BUDAPEST: BALASSA KIADÓ, 2016.

Nagyon keveset tudunk a 18. század hetvenes-nyolcvanas éveiben ránk köszöntő felvilágosodás korának nagy dilemmájáról, a racionális és az irracionális, a hit és a vallás, a transzcendens világ és a törvényekkel behatárolható világ összeütközéséről. Pedig ez a feszültség máig tart. Bárth Dániel óriási szorgalommal és filológiai pontossággal feltárt mikrotörténeti remeke ablakot nyit erre az eddig keveset vizsgált konfliktusra.

Volt egyszer egy karizmatikus szerzetes pap Zomborban, aki az exorcizmus szent liturgiáját komolyan véve az ördögtől megszállottnak tartott emberekből kiűzte a sátáni lelket. Voltak lelkes hívei és ellenségei az egyházon belül éppúgy, mint a társadalom szélesebb köreiben. Petrus (Rochus) Szmendrovich volt a neve. 1727-ben egy Zágráb mellett fekvő faluban, Túrmezőn született, és 1782-ben sok küzdelem után hagyta itt ezt az árnyékvilágot. Bárth Dániel a monográfia első részében nyolc különböző töredékes forrásból próbálja rekonstruálni, hogy ki is volt ez az ember. Szemfényvesztő kókler vagy a rekatolizációs misszióért lelkesedő elkötelezett ferences szerzetes; szent ember vagy kuruzsló. Úgyesen adminisztrált, meggyőzően prédikált, népszerű ember volt, mint egy mai karizmatikus evangélizátor. Remek hitoktató volt, és az egyház engedelmes, soha nem lázadó fia, aki azért mindig megtalálta a céljaihoz vezető kiskaput.

A monográfia Rochus atya életének három esztendejét egy összefüggő történet kapcsán teszi nagytól alá: az 1766-1769-ig Zomborban történeteket sokoldalúan, forrásgazdagon igyekszik feltárni Bárth Dániel. Rochus atyát 1766 októberében a ferences rendtartományi kongregáció ünnepi hitszónokká nevezte ki, és a helyi, valamint a környékbeli katolikus délszlávok lelkigondozása volt a feladata. A fennmaradt források szerint hamar népszerű lett Zomboron és környékén. Arról nincs adatunk, hogy Szmendrovich karizmája, missziói buzgalma vagy a róla kialakult híresztelések miatt találtak rá mint démonűző specialistára, de már 1766 decemberében egy Anna nevű asszonyból sikeresen űzte ki az ördögöt, aminek hamar elterjedt a híre a városban. Hamarosan a pravoszláv hívek is fellekeresték a csodatevő szerzetest, de a gyógyításokat a kalocsai érsekség konzisztóriumára nem fogadta szívesen. Az 1767. március 14-i konzisztórium ülés szerint a

zombori ördögűző szerzetes tevékenysége az egyház által elrendelt szertartások kárával és kigúnyolásával jár együtt. Nehezményezték, hogy nem kéri ki Rochus atya az orvos véleményét és az érvényes szertartási könyvtől is eltér. A szükséges intézkedések megtételével Antonius Bajalich felső-bácskai esperest bízták meg, aki több napi vizsgálódás után kihallgatta Rochus atyát, aminek jegyzőkönyve ránk is maradt. A szerzetes válaszában pontosan leírja az ördögűzés metódusát, ami vallástörténeti érdekesség. Az esperes jelentése alapján hosszúságú tárgyalási sorozat kezdődött, melyben Rochus atya félsikert ért el. Két személy exorcizálását a kalocsai rituálénak megfelelően, zárt magánhelyen a nézőközönség kizárásával két szerzetestárs tanúskodása mellett végezhetette el. Beköszöntött a csönd, elült a szenzáció. 1767 tavasza és 1769 tavasza között Zomborban a ferencesek részéről nem történt nyilvános ördögűzés.

Két évvel később újra fellángolt a zombori ördögűzések ügye egy újabb ördögűzés miatt. Ennek az iratanyaga is ránk maradt, amit a monográfia részletesen ismertet. A tanúsítványokból pontosan megismerhetjük a történeteket. Az érseki hivatal szentszéki vizsgálatot rendelt el, megidézte a meggyógyítandókat, egy férfit és egy nőt, akiket nem találtak ördögösöknek, hanem egyszerű betegeknek. Ezt az orvos is tanúsította, és a meggyógyítottak hozzátartozói hiába próbálták az ellenkezőjét igazolni. Az érsek határozata az volt, hogy Rochus atyát el kell mozdítani az egyházmegyéből. Visszaküldték Horvátországba, ahonnan érkezett.

Itt viszont nem ér véget a könyv. A következő fejezet Zombort, ezt a 18. században vallásilag és etnikailag sokszínű várost, amely a keleti és a nyugati kereszténység határán fekszik, elemzi a szerző példamutató módon. Nem az egyházi intézményt teszi vizsgálat tárgyává, hanem a népi vallásosságot, vagyis azt a spiritualitást, ami a kortársakat befolyásolta. Kitér a különböző felekezetek egymás mellett élésének problémáira is. Az egyháztörténetet alulnézetben vizsgálja, aminek a legérdekesebb csatatera a szerzetesrendek és az egyházmegyék egymás mellett élése. Míg az egyház hivatalosaira egyre jobban hat a kor racionalizálódó, a felvilágosodástól befolyásolt szelleme, a szerzetesrendek viszont továbbviszik a barokk miszticizmust. Ugyanakkor a szerzetesrendek áldozatos munkája segíti hozzá a népet, hogy ismét bekapcsolódjon a katolikus egyház vérkeringésébe. A könyvben pontos képet kapunk a zombori ferences ház működéséről, a támogatók és az ellenfelek minden belüli munkájáról.

Rochus atya karizmatikus képességei nem voltak egyedülállóak. A könyv ezért megvizsgálja a gyógyító szerzetesek szerepét a korban, aminek a népi vallásosság gyakorlásában jelentős szerep jutott. A könyv ennek a gyakorlatnak 18. századi európai összefüggéseit tárja fel sokoldalúan. Az exorcizmus különféle változatai a 18. században fokozatosan kiszorultak a közép-európai egyházi gyakorlatból. A gyógyítást az orvostudomány korabeli szakavatott mesterei vették át. A kegyhelyeken történt csodás gyógyulási történetek megmaradtak ugyan, de a papság

ezeknek passzív résztvevője marad, hiszen ezek tőlük függetlenül történő események voltak. A hit általi gyógyulás nem kizárólagos, de opcionális lehetőségei azonban soha nem szorultak ki a hívő emberek gondolkodásából.

A könyv következő fejezete a démonológia és a megszállottság kutatásának emlékeit, eredményeit összegzi Szmendrovich működése kapcsán. Rendszereti a szakirodalom kapcsán a feltárt empirikus adatokat. A megszálló démonról, a megszállottság jegyeiről a kutatók által összegyűjtött adatbázis alapján vizsgálja meg Rochus atya ördögűző tevékenységét. Egyrészt ismerteti a hivatalos egyház erre vonatkozó gyakorlatát, liturgikus eszközeit, forrásanyagát, és arra is választ keres, hogy ezekből mit és mennyit ismerhetett Szmendrovich. A 18. századi ördögűző botrányok középpontjában nagyon gyakran olyan papok tűnnek fel, akik karizmatikus személyiségük és hatásos gyógyítói gyakorlatuk révén a kortársak előtt erős személyiségnek, figyelemre méltó papoknak számítanak. Viszont a korabeli esetek elemzése azt mutatja, hogy ezek az istentiszteletnek induló események az ördögi viadal színházai lesznek.

Ennek a zombori esetnek a háttere a katolikus felvilágosodás és az „ellen-felvilágosodás” harca a 18. századi Magyarországon, ami a 18. századi katolicizmus történetének egyik legizgalmasabb, de sajnos még kevésbé kutatott szelete. Ez Bárh Dániel könyvének talán a legérdekesebb fejezete. Benne azt vizsgálja, hogy a hivatalos és a népi vallásosság között milyen párhuzamok és ellentétek alakultak ki ebben az időben. Hogyan alakult a csodákban, áldásokban és szentelményekben való hite az embereknek. Ez magyarázza, hogy hogyan került egy ördögűző ferences pap a katolikus felvilágosodás ellenoldalára.

A könyv utolsó fejezetében a monográfia szerzője azt próbálja megvizsgálni, hogy ki is lehetett Petrus (Rochus) Szmendrovich. Falusi társadalmi közegben szocializálódott. A felvilágosodás racionalizmusát soha nem fogadta el, mégis ügyesen állította maga pártjára a környezetében élő embereket. Megpróbált karizmatikus képességeinek érvényesüléséért harcolni, mégsem szállt szembe az egyház organizációjának fegyverkezésével. Korának figyelemre méltó személyisége volt. Esete bevilágít a 18. század közepének népi vallásosságának világába, melynek hatása a jelenig ér.

Szigeti Jenő